

## संस्कृतबालादर्शः – २००७ प्रकाशनम् – उत्तरदीपिका

### प्रथमः पाठः

- क) १ – अयं कः? अयं वृक्षः (अस्ति) । अयं गजः ॥  
२ – इयं का? इयं बाला (अस्ति) । इयं माला ॥  
३ – इदं किम्? इदं पात्रम् (अस्ति) । इदं नेत्रम् ॥

ख) १ – "इदम्" शब्दस्य लिङ्त्रयेऽपि प्रथमाविभक्तिरूपाणि –

अयम्	इमौ	इमे (पुं.)
इयम्	इमे	इमाः (स्त्री.)
इदम्	इमे	इमानि (न.)

- ग) १ – अयम् अश्वः । २ – इदं विश्वम् ।  
३ – इयं जिह्वा । ४ – इयं नासा ।  
५ – इदं मुखम् । ६ – अयं नरः ।

घ) क् + आ = का । त् + आ = ता । क् + इम् = किम् ।

---

### New words:

नासा – nose (f); जिह्वा – tongue (f).

---

### द्वितीयः पाठः

- क) १ – सः कः? सः गजः ।  
२ – कः गच्छति? गजः गच्छति ।  
३ – सा का? सा बाला ।  
४ – का तिष्ठति? बाला तिष्ठति ।  
५ – तत् किम्? तत् पात्रम् ।  
६ – किं पतति? पात्रं पतति ।

## संस्कृतबालादर्शः – २००७ प्रकाशनम् – उत्तरदीपिका

ख) "तद्" शब्दस्य लिङ्त्रयेऽपि प्रथमाविभक्तिरूपाणि --

सः	तौ	ते (पुं.)
सा	ते	ताः (स्त्री.)
तत्	ते	तानि (न.)

ग) १ – सः चूतः	२ – सा मालती
३ – सः वटः	४ – तत् कमलम्
५ – सा जाती	६ – तत् कुसुमम्

घ) ति	तः	अन्ति (प्र.पु.)
गच्छति	गच्छतः	गच्छन्ति
सि	थः	थ (म.पु.)
गच्छसि	गच्छथः	गच्छथ
मि	वः	मः (उ.पु.)
गच्छामि	गच्छावः	गच्छामः

---

### New words:

म्लायति – fades;	पुष्पयति – puts forth flowers;
स्फुरति – throbs;	लसति – shines;
विकसति – blooms;	चूतः – mango tree (m);
वटः – banyan tree (m).	

---

### तृतीयः पाठः

- क) १ – तौ कौ? तौ देवौ ।  
२ – ते के? ते पात्रे ।  
३ – कौ पठतः? बालौ पठतः ।  
४ – के पततः? फले पततः ।

## संस्कृतबालादर्शः – २००७ प्रकाशनम् – उत्तरदीपिका

- ५ – के गायतः? बाले गायतः ।  
६ – कौ फलतः? वृक्षौ फलतः ।  
७ – कौ गच्छतः? गजौ गच्छतः ।  
८ – के विकसतः? पुष्पे विकसतः ।  
९ – के स्फुरतः? नेत्रे स्फुरतः ।  
१० – कौ तिष्ठतः? अजौ तिष्ठतः ।  
११ – के म्लायतः? माले म्लायतः ।  
१२ – के पुष्प्यतः? लते पुष्प्यतः ।  
१३ – के लसतः? मुखे लसतः ।  
१४ – कौ वदतः? देवौ वदतः ।

- ख) १ – इमौ हस्तौ । २ – इमे कुसुमे ।  
३ – इमौ चरणौ । ४ – इमे अङ्गुल्यौ ।  
५ – इमे पात्रे । ६ – इमे कन्ये ।

- ग) १ – बालौ पठतः । २ – बाले गायतः ।  
३ – घटौ पततः । ४ – गजौ गच्छतः ।  
५ – पुत्रौ नमतः । ६ – छात्रौ लिखतः ।  
७ – नटौ नृत्यतः । ८ – नेत्रे पश्यतः ।  
९ – पादौ चलतः । १० – नेत्रे स्फुरतः ।

---

### New words:

- चरणः – leg (m); नटः – dancer (m);  
हस्तः – hand (m); अङ्गुली – finger (f);  
कुसुमम् – flower (n);
- 

चतुर्थः पाठः

- क) १ – इमे के? इमे हंसाः ।  
२ – इमानि कानि? इमानि पद्मानि ।  
३ – इमाः काः? इमाः लताः ।  
४ – के कूजन्ति? हंसाः कूजन्ति ।  
५ – कानि स्फुटन्ति? पद्मानि स्फुटन्ति ।  
६ – के गच्छन्ति? गजाः गच्छन्ति ।  
७ – के तिष्ठन्ति? अजाः तिष्ठन्ति ।  
८ – कानि पतन्ति? फलानि पतन्ति ।  
९ – काः म्लायन्ति? मालाः म्लायन्ति ।  
१० – काः गायन्ति? बालाः गायन्ति ।  
११ – काः पुष्प्यन्ति? लताः पुष्प्यन्ति ।  
१२ – कानि विकसन्ति? पुष्पाणि विकसन्ति ।  
१३ – कानि लसन्ति? मुखानि लसन्ति ।  
१४ – के पठन्ति? बालाः पठन्ति ।

ख) १ – इमानि कुसुमानि ।

- |                     |                                  |
|---------------------|----------------------------------|
| २ – इमाः लताः ।     | ३ – इमे वृक्षाः ।                |
| ४ – इमानि गृहाणि ।  | ५ – इमे छात्राः । इमाः छात्राः । |
| ६ – इमानि पर्णानि । | ७ – इमे अचलाः ।                  |
| ८ – इमे श्लोकाः ।   | ९ – इमाः देवताः ।                |

ग) १ – लताः म्लायन्ति ।

- |                       |                       |
|-----------------------|-----------------------|
| ३ – गजौ तिष्ठतः ।     | २ – छात्राः पठन्ति ।  |
| ५ – फले पततः ।        | ४ – कन्या गायति ।     |
| ७ – नृपाः जयन्ति ।    | ६ – बालाः नृत्यन्ति । |
| ९ – बालाः क्रीडन्ति । | ८ – मृगाः अटन्ति ।    |
|                       | १० – वृक्षौ फलतः ।    |

---

**New words:**

पद्मम् – Lotus (n);

स्फुटन्ति – bloom;

अचलः – mountain (m);

कूजन्ति – cackle;

पर्णम् – leaf (n);

देवता – goddess (f).

---

पञ्चमः पाठः

- क) १ – सारथिः किं करोति? सारथिः रथं नयति ।  
२ – कपयः कानि खादन्ति? कपयः फलानि खादन्ति ।  
३ – कः गृहं गच्छति? हरिः गृहं गच्छति ।  
४ – अहं कम् आरोहामि? त्वं वृक्षम् आरोहसि ।  
५ – अश्वाः किं चरन्ति? अश्वाः तृणं चरन्ति ।  
६ – बालौ किम् आनयतः? बालौ जलम् आनयतः ।  
७ – के कान् आरोहन्ति? नृपतयः अश्वान् आरोहन्ति ।  
८ – त्वं किं खादसि? अहं फलानि खादामि ।

- ख) १ – अश्वाः जनान् वहन्ति ।  
२ – नृपतयः प्रजाः रक्षन्ति ।  
३ – वृषभौ तृणं चरतः ।  
४ – त्वं जलम् आनयसि ।  
५ – अहं पुष्पाणि पश्यामि ।  
६ – त्वं फलं खादसि ।

- ग) १ – अयं सारथिः रथं नयति ।  
२ – इमौ अश्वौ रथं वहतः ।  
३ – इमे कपयः फलानि खादन्ति ।  
४ – इमाः बालिकाः गृहं गच्छन्ति ।

घ) अहम्                      आवाम्                      वयम्                      (प्रथमा – अस्मद्)

त्वम् युवाम् यूयम् (प्रथमा – युष्मद्)

---

**New words:**

रथः – <b>chariot (m);</b>	तृणम् – <b>grass (n);</b>
सारथिः – <b>charioteer (m);</b>	नृपतिः – <b>king (m);</b>
कपिः – <b>monkey (m);</b>	नयति – <b>leads;</b>
आनयतः – <b>bring;</b>	चरन्ति – <b>graze;</b>
आरोहन्ति – <b>ascend or climb.</b>	

---

**षष्ठः पाठः**

- क) १ – युवां केन गृहं गच्छथः? आवां शकटेन गृहं गच्छावः ।  
२ – लता कैः लसति? लता पुष्पैः लसति ।  
३ – नारी केन विलसति? नारी पत्या विलसति ।  
४ – आवां कया नदीं तरावः? युवां नौकया नदीं तरथः ।  
५ – शकटं काभ्यां गच्छति? शकटं चक्राभ्यां गच्छति ।  
६ – जनाः काभ्यां गच्छन्ति? जनाः पादाभ्यां गच्छन्ति ।  
७ – नाविकः कया नौकां क्षिपति? नाविकः क्षेपण्या नौकां क्षिपति ।  
८ – शाकटिकः कया वृषभौ ताडयति? शाकटिकः कशया वृषभौ ताडयति ।  
९ – बालकः कथं चन्द्रम् आह्वयति? बालकः हस्तेन चन्द्रम् आह्वयति ।

- ख) १ – सः नाविकः नौकां क्षिपति ।  
२ – सा लता कुसुमैः विलसति ।

- ग) १ – इमे बालाः पादाभ्यां पाठालयं गच्छन्ति ।  
२ – वयं कर्णाभ्यां शब्दम् आकर्णयामः ।  
३ – नासिकया वयं गन्धं जिघ्रामः ।  
४ – बालकाः विद्यया लसन्ति ।

---

**New words:**

नौका – <b>boat (f);</b>	नाविकः – <b>boat-man (m);</b>
क्षेपणी – <b>oar (f);</b>	शकटम् – <b>cart (n);</b>
शकटिकः – <b>cart-man (m);</b>	कशा – <b>whip (f);</b>
चक्रम् – <b>wheel (n);</b>	पाद – <b>foot (m);</b>
नारी – <b>woman (f);</b>	तरथः – <b>cross;</b>
क्षिपति – <b>pushes;</b>	वृषभः – <b>bull (m);</b>
ताडयति – <b>beats;</b>	आह्वयति – <b>calls;</b>
जिघ्र – <b>smell;</b>	आकर्ण् – <b>hear.</b>

---

**सप्तमः पाठः**

- क) १ – धेनवः केभ्यः क्षीरं वितरन्ति? धेनवः वत्सेभ्यः क्षीरं वितरन्ति ।  
२ – व्याघ्रः किमर्थं परिभ्रमति? व्याघ्रः आहाराय परिभ्रमति ।  
३ – बालकाः किमर्थं पाठालयं गच्छन्ति? बालकाः अध्ययनाय पाठालयं गच्छन्ति ।  
४ – बालिकाः किमर्थं उद्यानं व्रजन्ति? बालिकाः पुष्पाय उद्यानं व्रजन्ति ।  
५ – यूयं किमर्थं नदीं गच्छथ? वयं जलाय नदीं गच्छामः ।  
६ – वयं केभ्यः तृणं यच्छामः? यूयम् अश्वेभ्यः तृणं यच्छथ ।  
७ – यूयं किमर्थं पठथ? वयं ज्ञानाय पठामः ।  
८ – जनाः किमर्थं कुत्र गच्छन्ति? जनाः धनाय देशान्तरं गच्छन्ति ।  
९ – विद्यायै के किं यच्छन्ति? विद्यायै बालाः धनं यच्छन्ति ।

- ख) १ – अहं धेन्वै / धेनवे तृणं यच्छामि ।  
२ – नृपाः कवये धनं यच्छन्ति ।  
३ – यूयं ज्ञानाय ग्रन्थान् पठथ ।

- ग) १ – छात्राः सायम् आरोग्याय् कीडन्ति ।  
२ – बालौ हस्ताभ्यां पुस्तकानि आनयतः ।  
३ – वयं नेत्राभ्यां वस्तूनि पश्यामः ।

---

**New words:**

धेनुः – cow (f);	वत्सः – calf (m);
क्षीरम् – milk (n);	व्याघ्रः – tiger (m);
आहारः – food (m);	ज्ञानम् – knowledge (n);
उद्यानम् – garden (n);	अध्ययनम् – study (n);
पाठालयः – school (m);	वितरन्ति – give;
भ्राम्यति – wanders;	व्रजन्ति – go;
यच्छथ – give;	देशान्तरम् – another country (n);
नृपः – king (m);	कविः – poet (m).

---

**अष्टमः पाठः**

- क) १ – कस्याः पर्णानि पतन्ति? शाखायाः पर्णानि पतन्ति ।  
२ – मक्षिकाः केभ्यः मधु पिबन्ति? मक्षिकाः पुष्पेभ्यः मधु पिबन्ति ।  
३ – कस्मात् अङ्कुरः प्ररोहति? बीजात् अङ्कुरः प्ररोहति ।  
४ – कस्मात् जलं स्रवति? पात्रात् जलं स्रवति ।  
५ – धेनुः कस्मात् त्रस्यति? धेनुः व्याघ्रात् त्रस्यति ।  
६ – त्वं कस्मात् उत्तिष्ठसि? अहं पीठात् उत्तिष्ठामि ।  
७ – अहं कस्मात् अवरोहामि? त्वं तरोः अवरोहसि ।  
८ – नदी कस्मात् प्रवहति? नदी पर्वतात् प्रवहति ।  
९ – धनिकाः कस्मात् कुत्र गच्छन्ति? धनिकाः ग्रामात् नगरं गच्छन्ति ।  
१० – जनाः कस्मात् कानि आनयन्ति? जनाः समुद्रात् रत्नानि आनयन्ति ।

- ख) १ – मक्षिकाः कमलात् मधु पिबन्ति ।



## संस्कृतबालादर्शः – २००७ प्रकाशनम् – उत्तरदीपिका

- २ – तटाकात् नार्यः आरोहन्ति ।  
३ – लतायाः पुष्पाणि पतन्ति ।

- ग) १ – शकटं ग्रामात् आगच्छति ।  
२ – अहं दूरात् गजं पश्यामि ।  
३ – वयं मक्षिकाभ्यः त्रस्यामः ।  
४ – यूयं वृक्षात् अवरोहथ ।

- घ) १ – तरति **crosses**; वितरति – **gives or istributes**;  
२ – आरोहति **ascends or climbs**; अवरोहति **descends or comes down**; प्ररोहति – **grows or germinates**.

---

### New words:

तरुः – <b>tree (m)</b> ;	शाखा – <b>branch (f)</b> ;
मधु – <b>honey (n)</b> ;	पीठ – <b>seat (n)</b> ;
बीजम् – <b>seed (n)</b> ;	अङ्कुरः – <b>sprout (m)</b> ;
मक्षिका – <b>fly / bee (f)</b> ;	जनाः – <b>people (m)</b> ;
रत्नानि – <b>precious stones (n)</b> ;	प्ररोहति – <b>grows; germinates</b> ;
पिबति – <b>drinks</b> ;	स्रवति – <b>flows</b> ;
त्रस्यति – <b>fears</b> ;	उत्तिष्ठामि – <b>(I) stand up</b> ;
अवरोहसि – <b>(You) descend</b> ;	तटाकम् – <b>lake (n)</b> .

---

### नवमः पाठः

- क) १ – दुहिता कस्य गृहं गच्छति? दुहिता भर्तुः गृहं गच्छति ।  
२ – माता कस्याः शिशुं लालयति? माता दुहितुः शिशुं लालयति ।  
३ – शिशवः कासां गानेन तुष्यन्ति? शिशवः मातृणां गानेन तुष्यन्ति ।  
४ – पत्नी कस्य आज्ञाम् अनुसरति? पत्नी पत्युः आज्ञाम् अनुसरति ।

## संस्कृतबालादर्शः – २००७ प्रकाशनम् – उत्तरदीपिका

५ – पुत्रः कस्य गृहात् काम् आनयति? पुत्रः जामातुः गृहात् स्वसारम् आनयति ।

६ – यूयं कस्य शब्दमाकर्णयथ? वयं शकटस्य शब्दम् आकर्णयामः ।

७ – वयं कस्याः क्षीरं पिबामः? यूयं धेनोः क्षीरं पिबथ ।

ख) १ – इयं मम माता ।

२ – इयं कृष्णस्य दुहिता ।

३ – इमे शिशवः पांसुषु क्रीडन्ति ।

४ – वयम् इमानि फलानि खादामः ।

ग) १ – त्वं कुत्र गच्छसि? अहं आपणं गच्छामि ।

२ – त्वं कुत्र वससि? अहं ह्यूस्टन् नगरे वसामि ।

३ – रामः कुत्र गच्छति? रामः वनं गच्छति ।

४ – कौ तव पितरौ? रघुनन्दनः कामाक्षीः च मम पितरौ ।

५ – तव भ्राता कः? मम भ्राता सुन्दररामः ।

६ – किं ते (तव) नाम? मम नाम चन्द्रशेखरः ।

७ – कया त्वं लिखसि? अहं हस्तेन लिखामि ।

८ – कदा त्वं पाठं पठसि? अहं प्रातःकाले पाठं पठामि ।

९ – त्वं कस्याज्ञामनुससि? अहं मम शिक्षकस्य आज्ञाम् अनुसरामि ।

१० – तव स्वसा कुत्र पठति? मम स्वसा विश्वविद्यालये पठति ।

---

### New words:

माता – **mother (f);**

पिता – **father (m);**

पत्नी – **wife (f);**

स्वसा – **sister (f);**

शिशुः – **child (m);**

लालयति – **fondles;**

दुहिता – **daughter (f);**

भर्ता / पतिः – **husband (m);**

जामाता – **son-in-law (m);**

आज्ञा – **order (f);**

गानम् – **song (n);**

तुष्यन्ति – **are pleased;**

अनुसरति – **follows**;

आकर्णयामः – **(we) hear**;

पांसुः – **dust (m)**;

भ्राता – **brother (m)**.

---

**दशमः पाठः**

- क) १ – काकः कस्याम् उपविशति? काकः शाखायाम् उपविशति ।  
२ – स(ः) दिवा कुत्र डयते? स(ः) दिवा आकाशे डयते ।  
३ – स(ः) नक्तं कुत्र वसति? स(ः) नक्तं नीडे वसति ।  
४ – भेकाः कुत्र वसन्ति? भेकाः वापीषु वसन्ति ।  
५ – ते कदा रटन्ति? ते वर्षासु रटन्ति ।  
६ – अयं भेकः कुत्र प्लवते? अयं भेकः भूमौ प्लवते ।  
७ – कासु कुसुमानि विकसन्ति? लतासु कुसुमानि विकसन्ति ।  
८ – यूयं केषु फलानि पश्यथ? वयं तरुषु फलानि पश्यामः ।  
९ – रत्नानि कुत्र जायन्ते? रत्नानि समुद्रे जायन्ते ।  
१० – भूमौ के वसन्ति? भूमौ नराः वसन्ति ।  
११ – देवाः कुत्र तिष्ठन्ति? देवाः स्वर्गे तिष्ठन्ति ।

ख) 'लभ्' धातोः (आत्मनेपदी) 'लट्' रूपाणि – **to get**

(प्र.पु.)	लभते	लभेते	लभन्ते
(म.पु.)	लभसे	लभेथे	लभध्वे
(उ.पु.)	लभे	लभावहे	लभामहे

- ग) १ – पुत्राः पितुः धनं लभन्ते ।  
२ – भेकाः भूमौ प्लवन्ते ।  
३ – खगाः आकाशे डयन्ते ।

- घ) १ – तिष्ठति / उत्तिष्ठति – **stands, waits / gets up**  
२ – सरति / अनुसरति – **moves / follows**

---

**New words:**

भेकः – frog (m);	नीडम् – nest (n);
दिवा – during daytime (in);	
वर्षाः – rainy season (f) – <b>always plural</b>	
वापी – well (f);	नक्तम् – by night (in);
उपविशति – sits;	डयते – flies (A);
वसति – dwells;	रटन्ति – call out; croak;
प्लवते – jumps; hops (A)	